

BUGUNGI KUNDA ADOLAT HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLAR

Yuldashev Doniyor Ixtiyor o'g'li

*International school of finance technology and science nodavlat oliy ta'lim
muassasasi o'qituvchisi*

E-mail: d_yuldashev@gmail.com

Annotatsiya: *Tengsizlik kuchayib borayotgan bugungi dunyoda adolat masalasi dolzarb va murakkab. Ushbu maqola siyosiy falsafa qashshoqlik, hokimiyat va asosiy huquqlarga erishish kabi sohalarida global adolatsizlikni tushunish va unga javob berishga qanday yordam berishini o'rganadi. Bir nazariyaga e'tibor qaratish o'rniga, maqolada zamonaviy mutafakkirlar, jumladan Jon Roulz, Amartya Sen, Tomas Pogge va Iris Marion Yangning turli qarashlari jamlangan. Shuningdek, u adolat globallashuv, madaniy xilma-xillik va tarkibiy tengsizlikka qanday moslashtirilishi kerakligini muhokama qiladi. Haqiqiy adolat milliy chegaralardan tashqariga chiqishi va real hayotiy imkoniyatlardagi adolatni, institutlarni shakllantirishda ishtirok etish va umumiy mas'uliyatni o'z ichiga olishi kerakligi ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *adolat, tengsizlik, Roulz, globallashuv, siyosiy falsafa, odillik, inson huquqlari*

Adolat siyosiy hayotning asosiy maqsadlaridan biridir, ammo tengsizlik kuchayib borayotgan dunyoda uni aniqlash va unga erishish qiyinlashadi. Ba'zi odamlar haddan tashqari boylikda yashasa, boshqalari asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli mablag'ga ega emas. Siyosiy falsafa adolat, hokimiyat va bunday dunyoda bir-birimizdan nima qarzдорligimiz haqida o'ylash uchun foydali vositalarni taklif qiladi. Turli mutafakkirlar adolatli institutlarni yaratishdan tortib, odamlarning haqiqiy erkinligini yaxshilashgacha bo'lgan turli yechimlarni taklif qilishgan. Ushbu maqolada global tengsizlik an'anaviy adolat g'oyalari qanday qarshi chiqayotgani va biz yanada adolatli hamda mas'uliyatli global jamiyatni qanday qurishimiz mumkinligi ko'rib chiqiladi.

Adolat haqidagi eng mashhur zamonaviy g'oyalardan biri Jon Roulzdan kelib chiqqan bo'lib, u adolat teng huquqlarni berish, shuningdek, eng kam ta'minlanganlarga yordam berishni anglatadi deb ta'kidlagan (Roulz, 1971). Bu ayirmalar prinsipi deb ataladi. Uning fikricha, adolatli jamiyat hamma teng bo'lgan jamiyat emas, balki tengsizliklar eng zaiflarga foyda keltirishi bilan oqlangan jamiyatdir. Bu g'oya katta ta'sir ko'rsatdi, ammo Roulz global tizimga emas, balki

faqat bitta jamiyatga e'tibor qaratdi. Keyinchalik u "Xalqlar huquqi" (1999) asarini yozib, unda o'z g'oyalarini xalqaro munosabatlarga tatbiq etishga harakat qildi. Ammo ko'plab faylasuflar uning global nazariyasini juda cheklangan deb topdilar. Masalan, Tomas Pogge global qashshoqlik nafaqat xayriya muammosi, balki adolatsiz global institutlarning natijasi ekanligini ta'kidlagan (Pogge, 2002). Uning aytishicha, boy mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar kambag'al mamlakatlarni qashshoqlikda ushlab turish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Shu nuqtayi nazardan, adolat nafaqat boshqalarga yordam berish, balki tizimni o'zgartirishdir.

Amartya Sen ham Roulzni tanqid qildi, ammo boshqacha uslubda. Sen adolatning muhimligini tan oldi, biroq Roulz mukammal institutlarga haddan tashqari e'tibor qaratib, real vaziyatlarga yetarlicha ahamiyat bermaganini ta'kidladi. Sen "imkoniyatlar yondashuvi"ni ishlab chiqdi. Bu yondashuv insonlarning amalda nimaga qodir ekanligini va kim bo'la olishini o'rganadi (Sen, 1999). Misol uchun, ikki kishining daromadi bir xil bo'lishi mumkin, ammo ulardan biri kasal yoki ta'lim olmagan bo'lsa, ularning haqiqiy erkinligi teng bo'lmaydi. Senning fikricha, adolat insonlarga o'zlari qadrlaydigan hayotni yashash uchun haqiqiy imkoniyat yaratib berishni anglatadi.

Pogge ham, Sen ham adolat g'oyasi bir mamlakat doirasidan chiqib, global manzaraga nazar tashlashi kerakligini ko'rsatadi. Bugungi kunda ko'plab muammolar milliy chegaralarni kesib o'tmoqda: iqlim o'zgarishi, migratsiya, pandemiya va savdo. Bu muammolar odamlarga ularning boyligi, joylashuvi va qudratiga qarab turlicha ta'sir ko'rsatadi. Masalan, global janubdagi odamlar iqlim o'zgarishiga kamroq hissa qo'shgan bo'lsa-da, undan ko'proq aziyat chekmoqda. Ushbu muammolarga adolatli javob xalqaro hamkorlik, mas'uliyat va qarorlar qanday qabul qilinishi va kimga foyda keltirishida adolatni o'z ichiga olishi kerak.

Bugungi dunyoning yana bir muammosi shundaki, ba'zi odamlar milliy va global miqyosda siyosatga ta'sir o'tkazish uchun ancha ko'proq kuchga ega. Katta korporatsiyalar, badavlat shaxslar va qudratli mamlakatlar boshqalar amal qilishi kerak bo'lgan qoidalarni shakllantirishi mumkin. Bu o'ziga xos "tarkibiy adolatsizlik"ni keltirib chiqaradi, bunda hech kim noto'g'ri ish qilmasa ham, tizim adolatsiz bo'ladi. Iris Marion Yang bunday adolatsizlik haqida yozgan va tengsizlikni keltirib chiqaradigan tuzilmalar va jarayonlarni o'zgartirishimiz kerakligini aytgan (Young, 2011). Shunday qilib, adolat nafaqat qonunlar yoki institutlar, balki ishtirok etish, ovoz berish va inklyuzivlik bilan ham bog'liq.

COVID-19 pandemiyasi ham global tengsizlik qanchalik chuqur ekanligini ko'rsatdi. Boy davlatlar vaksinalarni tez olgani bilan, kambag'al davlatlar chetda qolib ketdi. Bu global birdamlik va adolat aslida nimani anglatishi haqida savollar

tugʻdiradi. Baʼzilar global Rawlsianismning oʻziga xosligini taʼkidlaydilar, bu yerda farq tamoyili faqat bitta davlat ichida emas, balki barcha odamlarga tegishli boʻladi. Boshqalarning fikricha, bizga oʻzaro bogʻliqlik va oʻzaro gʻamxoʻrlikka asoslangan adolatning yangi modellari kerak.

Demokratik siyosatda bu muhokamalar muhim, chunki adolat shunchaki nazariya emas - u qonunlar qabul qilishimiz, pul sarflashimiz va bir-birimizga munosabatimizga taʼsir qiladi. Agar biz dunyodagi adolatsizlikka eʼtibor bermasak, boy mamlakatlarda ham demokratiyani zaiflashtirib qoʻyishimiz mumkin. Odamlar tizimning adolatsizligini koʻrganlarida ishonchni yoʻqotadilar. Adolat - teng ovozlar degani; har bir kishi yaxshi hayot kechirish imkoniyatiga ega boʻlishi uchun sharoit yaratish degani.

Global adolat oldida turgan yana bir muammo - bu madaniy xilma-xillikni qanday qilib relyativizmga tushib qolmasdan qamrab olishdir. Dunyoning turli burchaklarida nima adolatli yoki adolatli ekanligi haqidagi gʻoya bir xil boʻlmasligi mumkin. Masalan, baʼzi jamiyatlar jamoani shaxs huquqlaridan ustun qoʻysa, boshqalari koʻproq shaxsiy erkinlikka eʼtibor qaratadi. Bxixu Parex kabi siyosiy faylasuflar adolatli global tartib madaniy farqlarni hurmat qilishi va shu bilan birga umuminsoniy huquqlarni himoya qilishi kerakligini taʼkidlaydilar (Parex, 2006). Bu shuni anglatadiki, adolat yagona model boʻlishi mumkin emas, balki anʼanalar va qadriyatlar oʻrtasidagi muloqotga imkon berishi kerak. Bunday muloqot haqiqatan ham global va inklyuziv boʻlgan adolatli institutlarni qurish uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, global tengsizlik davrida adolat qayta koʻrib chiqilishi va kengaytirilishi kerak. Roulz, Sen, Pogge va Yang kabi nazariyalar shuni koʻrsatadiki, adolat bir mamlakat ichidagi adolatdan koʻra koʻproq narsani anglatadi. Bu, shuningdek, butun dunyo boʻylab kuch, imkoniyat va masʼuliyat qanday taqsimlanishiga qarashni ham anglatadi. Haqiqiy adolat erkinlik, teng ishtirok va global muammolardan eng koʻp zarar koʻrganlarga gʻamxoʻrlikni oʻz ichiga olishi kerak. Siyosiy falsafa hamma narsani hal qila olmaydi, lekin u bizga qanday dunyo qurmoqchi ekanligimizni va buni amalga oshirish uchun nimani oʻzgartirishimiz kerakligini koʻrishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

Parekh, B. (2006). Multikulturalizmni qayta ko'rib chiqish: madaniy xilma-xillik va siyosiy nazariya (2-nashr). Palgrave Macmillan.

Pogge, T. (2002). Jahon qashshoqligi va inson huquqlari: kosmopolitik majburiyatlar va islohotlar. Polity Press (1-iyul 2018-yil).

Roulz, J. (1971). Adolat nazariyasi. Harvard University Press, 2008.

Roulz, J. (1999). Xalqlar huquqi. Harvard University Press, 2008.

Sen, A. (1999). Rivojlanish erkinlik sifatida. Oxford University Press, 2008.

Young, I. M. (2011). Adolat uchun javobgarlik. Oxford University Press, 2008.

